

Masarykova univerzita Fakulta sociálních studií

Katedra sociologie

Národní stát a občianska integrácia

Závěrečná esej do kurzu
SOC 403 Teoretická sociologie XX. století

Vypracovala: Nad'a Majerová

UČO: 65616

Vyučující: doc. PhDr. et Ing. Radim Marada, Ph.D.

Semester: podzim 2005

Pre sociológa je skúmanou spoločnosťou národný štát, ako neustále pripomína Giddens. Dramaticky avizovaný zánik západného národného štátu vývojom ťažko predstavitelným, teoretická debata sa presúva do plodnejších úvah o inštitucionálnych zmenách, ktorými súčasné štáty prechádzajú - či a v akých sférach sa mení ich význam vo vzťahu k občanom, k nadnárodným a lokálnym inštitúciám. Problematizuje sa integračný potenciál národného štátu, schopnosť slúžiť ako legitímny zdroj sociálnej solidarity. Situácia svetovej ekonomickej aj kultúrnej prepojenosti a globálnej migrácie sú vnímané ako hrozba vnútorne integrovanej a suverénnej spoločnosti národného štátu.

V nasledujúcej eseji sa pokúsim s využitím vybraných sociologických textov ukázať, prečo je v súčasnosti pre západné národné štáty ťažké dostať liberálne demokratickým ideálom a zároveň slúžiť ako zdroj dominantnej lojality pre svoje kultúrne rôznorodé obyvateľstvo.

Zásadný dôvod treba hľadať už v samotnom historickom procese vzniku moderného štátu. Ten sa podľa Andersona (Anderson, 2003) ustavoval ako štát národný, prepojený s postupne, od osemnásteho storočia sa kryštalizujúcou predstavovanou komunitou („imagined community“) národa. Národ existuje v predstave svojich príslušníkov (čo neuberá ani na presvedčivosti identity, ani na sociálnej účinnosti jednania, na tejto predstave postavených) ako spoločenstvo založené na hlbokéj horizontálnej spriaznenosti. Vyznačuje sa suverenitou a vonkajšou ohraničenosťou, „... ma konečne, i keď pružné hranice, za ktorými sa nachádzajú iné národy. Žiadny národ si o sebe nemyslí, že sa kryje s celým ľudstvom.“ (Anderson, 2003: 244) V štáte s menšinovou národnou populáciou, či inak kultúrne odlišenou menšinou (ktorá na tom, že jej nie je priznávaný ani status národa vlastného, ani rovnocenná príslušnosť k národu väčšinovému, môže skôr strácať, ako ukazuje postavenie rómskej menšiny na Slovensku) táto hranica znemožňuje spomínanú „hlbokú horizontálnu spriaznenosť“ občanov.

Anderson navyše zdôrazňuje význam jazyka, ktorý v interakcii s tlačiarenským kapitalizmom vedie k vzniku čitateľského monoglotného publika, následne slúžiaceho ako základ pre politicky mobilizovateľnú verejnosť vznikajúcich národných štátov. Verejnosť je verejnosťou národnou. A hoci tento jej dejinný atribút nie je zo svojej podstaty nemenný, význam, aký Anderson pri vzniku politicky mobilizovateľnej verejnosti pripisuje zdieľanému národnému povedomiu, vedie pri uvoľňovaní občianskej spoločnosti z jarma národa k skepticizmu.

Pri snahe o pochopenie historického vzťahu medzi štátom, národom a občianskou integráciou sa ale Andersonov dôraz na význam koherentnej, jazykovo vymedzenej národnej komunity môže zdať jednostranný. Sám podotýka, že „konkrétne formovanie súčasných národných štátov nie je v žiadnom prípade izomorfné s dosahom jednotlivých tlačených jazykov“ (Anderson, 2003: 46).

Komplexnejšiemu porozumeniu týchto vzťahov preto môže prispieť vysvetlenie formovania národného štátu v kontexte politickej mobilizácie nižších vrstiev, tak ako ho ponúka Bendix. Snaha nižších vrstiev o uskutočnenie osvietenského princípu rovných práv bola podľa neho zameraná „na realizácii plnej participácie v existujúcej politickej komunite alebo k ustaveniu národnej politickej komunity, v ktorej by takáto participácia bola možná“. (Bendix, 1964: 63) V takomto videní sa ekonomická sféra prelína s politickou, keď sa industrializáciou zmenené postavenie robotníckej vrstvy stáva predmetom národnej politickej debaty a vedie k uznaniu jej občianskych práv a nárokov a k zaradeniu do vznikajúcej národnej politickej komunity. V tej má kľúčový význam recipocita práv a povinností, ktoré sú základom priameho vzťahu medzi občanom a štátom.

Vznik národnej komunity však nemá priamočiary priebeh, zložitý tohto vývoja Bendix vyjadruje v analytickom rozlíšení dvoch princípov postupnej integrácie širokých vrstiev obyvateľstva. Ide o princíp funkcionálnej reprezentácie, založený na skupinovo špecifických právach a povinnostiach, a plebiscitárny princíp, ktorý presadzuje odbúranie

všetkých sprostredkujúcich mechanizmov, zakladá priamy vzťah občanov disponujúcich rovnými právami k suverénnej národnej autorite štátu. „Rôzne prispôsobovanie medzi funkcionálnym a plebiscitárnym princípom charakterizuje postupné uzákonenie a kodifikáciu, prostredníctvom ktorej sa občianstvo stáva národným.“ (Bendix, 76). Zjednodušene - rozšírenie občianskych, politických a sociálnych práv (s rôznym dôrazom na práva, nároky a povinnosti) vo svojom integračnom pôsobení produkuje komunitu občanov rovných pred zákonom, reprezentovaných národnými zastupiteľskými orgánmi, socializovaných národným vzdelávacím systémom.

Aj napriek tejto integrácii napätie medzi dvoma princípmi pretrváva a podľa môjho názoru je možné prostredníctvom tohto rozlíšenia vnímať aj súčasné problémy národného štátu integrovať rôzne skupiny občanov. Národ ako základ zdieľanej lojality nestačí. V prípade, že spoločnosť zahŕňa kultúrne či národne odlišné menšiny sa prepojenie občianstva a konkrétneho národa stáva skôr prekážkou integrácie. V prípade Slovenska prepojenosti štátu a národa ilustruje preambula ústavy. Jej subjektom je slovenský národ (v pozícii „štátotvorného národa“, ako ho nazývajú nacionalisticky zameraní politici), a hoci ústavné práva sa vzťahujú na všetkých občanov, preambula príslušníkov inej národnosti ako autorov štát zakladajúceho zákona symbolicky vylučuje.

K problematickému integračnému potenciálu takto vzniknutého národného štátu prispieva aj jeho súčasná oslabená rola, ako ju v kontexte globalizácie popisuje Castells. Štát pod vplyvom neschopnosti ovplyvňovať globálne ekonomické dianie stráca zdroje pre štedrú welfare politiku, ktorá je základným komponentom jeho stability a legitimacy. (Castells, 1997: 254) Snaha získať vplyv na globálne dianie prostredníctvom presunutia právomocí na nadnárodné inštitúcie problém nevyriešila. To dokazujú aj ťažkosti EU pri získavaní demokratickej legitimacy svojich rozhodnutí od neexistujúcej európskej občianskej spoločnosti. Vďaka jej absencii chýba legitímny základ pre sociálnu solidaritu a vznik spoločnej sociálnej politiky. Politické rozhodnutia na úrovni EU sú vnímané ako súboj o vplyv a zisk oslabených národných štátov. Ako komentuje Castells, „globálne vládnutie je zväčša považované za vyjednanú konvergenciu záujmov a politik národných vlád“.(Castells, 1997: 268)

Na druhej strane diverzifikácia spoločenských záujmov v teritoriálne a inštitucionálne diferencovanom štáte spôsobuje jeho neschopnosť uspokojivo odpovedať na požiadavky občanov. Decentralizácia v prospech lokálnych a regionálnych vlád však tejto kríze legitimacy podľa Castellsa opäť nezabráni. V prípade, že regionálna vláda nie je ochotná reprezentovať záujmy teritoriálne menšinových identít, štát už vďaka presunu moci a zdrojov nie je schopný pôsobiť v záujme vyrovnávania partikulárnych záujmov jednotlivých skupín a integrovať ich na vyššej, národnej úrovni. Castells teda uzatvára, že „to, čo začalo ako proces re-legitimizácie štátu presunom moci z národnej na lokálnu úroveň, môže skončiť prehĺbením krízy legitimacy národného štátu a tribalizáciou spoločnosti vybudovanej okolo primárnych identít“. (Castells, 1997: 275)

Na argumentoch vybraných autorov som sa snažila ukázať niektoré prvky vzťahu medzi národom, štátom a občianstvom, ktoré snáď do istej miery osvetľujú aj súčasné problémy západných štátov realizovať liberálnodemokratické ideály a integrovať vo forme inkluzívnej občianskej spoločnosti, na základe zdieľanej lojality kultúrne rôznorodú populáciu.

Odpovede na to, aká forma organizácie štátu a práva zaručí demokraciu a zároveň občiansku integráciu hľadá normatívna politická teória. Predkladaná esej si nekládla takéto ambície, ale ako podnetné teoreticko-politické riešenie v liberálnom duchu si dovoľím odkázať na Habermasov príspevok do diskusie o multikulturalizme a politike uznania. Habermas (in Gutman, 2001) v reakcii na Taylorovo volanie po politike uznania uvádza, že kľúčom k zaisteniu fungovania ideálu rovnoprávnej koexistencie kultúrnych skupín v rámci štátu je integrácia občanov kultúrne pluralitných spoločností v dvoch, pokiaľ možno reálne

odlíšených rovinách. Na subpolitickej eticko-kultúrnej úrovni môžu byť rôzne subkultúry integrované do pospolitosti s vlastnou kolektívnou identitou. Eticko-politická integrácia zahŕňa všetkých občanov štátu, ktorí okrem procedurálneho konsenzu zdieľajú aj lojalitu k politickej kultúre. Táto spočíva na historicky zakotvenej interpretácii ústavných princípov a tvorí základ tzv. ústavného patriotizmu.

Použitá literatura:

Anderson, B. 1991. *Imagined communities : reflections on the origin and spread of nationalism*. London : Verso.

Anderson, B. 2003. *Pomyslná společenství*. In: Hroch, M. ed. 2003. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON, s. 239-269.

Bendix, R. 1964. *Nation-Building and Citizenship*. Berkeley : University California Press.

Castells, M. 1997. *The Power of Identity*. Oxford, UK: Blackwell.

Habermas, J. 2001. *Boje o uznání v demokratickém právním státě*. In: Gutman, A. ed. 2001. *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofia, s. 123-162.